

Sobre alguns termes correlatius

ALBERT JANÉ

És en la llengua oral, en el discurs més o menys improvisat, encara que sigui en nivells d'una gran formalitat, que els anacoluts o frases sintàcticament mal resoltes apareixen amb força freqüència. En el cas dels termes correlatius, podem observar sovint aquestes imperfeccions del discurs: després del terme que en demana un altre de correlatiu, normalment a causa de l'extensió excessiva de la frase que aquest terme ha introduït, no sempre apareix el terme correlatiu adequat: o n'apareix un que no hi correspondria o no n'apareix cap. L'exemple següent és, certament, inventat, però no pretén, ni de bon tros, vorejar la caricatura:

[1] El nostre estudi es basa no tant en els nombrosos treballs monogràfics que en els nostres darrers trenta anys han aparegut sobre aquest tema, deguts a diversos investigadors i de valor molt desigual, perquè al costat d'alguns de molt rigorosos duts a terme per investigadors molt qualificats, que no solament aporten dades d'un gran interès i informació solvent i de primera mà, molt difícil d'aconseguir amb la seva investigació personal per l'autor d'un treball de síntesi com ara el nostre.

En la llengua escrita, en aquest camp dels termes correlatius, a més d'incorreccions freqüents en l'ús inadequat del segon terme, s'originen també altres errors i vacil·lacions. En les notes que segueixen comentem els casos que ens semblen més dignes de posar en relleu.

Els termes distributius

Els termes distributius formen una llista oberta que, tradicionalment, s'inclou en el capítol de les conjuncions. Els més usualment indicats són els següents: *o... o, sia... sia, ni... ni, mig... mig, qui... qui, que... que, tant... com, així... com, el mateix... que, entre... i, no solament (únicament, sols, tan sols)... sinó/sinó que, l'un... l'altre, ara... ara, adés... adés, ara... adés, adés... ara, a (de) vegades... a (de) vegades, ja... ja*, etc. Se'n poden formar molts més amb parelles de mots entre els quals s'estableixi una certa

oposició: *avui... demà, jo... tu, nosaltres... vosaltres, aquest... aquell*, etc.

Cal no confondre els termes distributius *qui... qui* amb els conjunts que pot formar el relatiu *qui* de les oracions relatives substantives:

[2] Qui amb diners, qui amb el seu esforç personal, hi va col·laborar tothom.

[3] Qui no ha passat mai gana, qui ha anat sempre ben vestit, no es pot fer idea de situacions com aquesta.

En [2] hi ha, d'una manera evident, uns termes distributius. En canvi, en [3] hi ha, superposades, dues oracions relatives substantives que fan de subjecte de *no es pot fer idea...* (en què el verb revesteix la forma del singular perquè les oracions relatives, l'una reforçant l'altra, fan referència a una mateixa persona).

Ja hem vist que amb els adverbis *ara* i *adés*, de valor aspectual, es poden formar els quatre conjunts que resulten de combinar-los: *ara... ara, adés... adés, ara... adés, adés... ara*. Encara que hi ha gramàtiques i diccionaris (com és ara el DIEC) que no recullen totes quatre combinacions, les admeten explícitament Badia i Margarit (*Gramàtica de la llengua catalana*, p. 711) i Josep Ruaix (*El català / 2*, p. 195). Com que els valors de *ara* i *adés* són molt propers, gairebé idèntics, les quatre combinacions se solen usar indistintament, amb el mateix valor. Però el matis especial que té el valor de *adés*, 'en un moment molt acostat a l'actual', permet, en alguns casos, construir frases en què es marca aquesta lleu diferència semàntica:

[4] Adés ho he embrutat i ara ho netejo (sentit fa pocs anys a la Cerdanya, on l'adverbi *adés* és encara ben viu).

Cal convenir, però, que en aquest cas ja no es pot parlar, pròpiament, de termes distributius.

Hi ha qui manifesta una certa vacil·lació quant a la substitució del segons *sia* del conjunt *sia... sia* per la conjunció *o*. Aquest canvi és ben normal i legitimat per totes les obres de

referència. Els dos exemples següents són de la gramàtica de Fabra de 1918:

[5] Porteu-ne una, sia gran o petita.

[6] La fortuna, sia bona o dolenta.

Modernament, en lloc de la forma arcaica *sia* (del verb *ésser*) s'usa també la forma actual, és a dir, *sigui*.

Pel que fa als termes distributius *bé... bé*, solament els hem sabut trobar en la *Gramàtica del català contemporani*. Tradicionalment, a partir del DGLC s'admet que *bé* pot reforçar una altra conjunció, amb exemples com ara els següents:

[7] Ell o bé tu (DGLC).

[8] Els uns o bé els altres (GEC).

De fet, les combinacions realment distributives *o bé... o bé* i *o... o bé* són més o menys habituals.

A partir del DGLC, tots els diccionaris admeten els termes distributius *ja... ja*, encara que no en donen exemples. Però les gramàtiques no recullen aquesta locució. Només la GCC recull una variant, (*ja*) *sigui... o*. Tenim, però, nombrosos exemples de *ja... ja*.

[9] ... ja amb el cel ennuvolat, ja en seré... (Sebastià Juan Arbó, *Tino Costa*).

[10] ... ja fos en combat, ja fos en l'amical convivència... (Josep M. López-Picó, *Entre la crítica i l'ideal*).

[11] ... amigable olor, ja de lilà, ja de cinamon o ja d'altres plantes florides (Joaquim Ruyra, *Les coses benignes*).

Independentment, també els recullen el *Diccionari català-valencià-balear*, amb un exemple de Costa i Llobera.

Heus ací uns exemples de les variants *ja sigui... ja* i *ja sigui... o*:

[12] Que si els dimonis són fills dels déus, una mena de bords nascuts ja sigui de les nimfes ja d'algú altre... (Josep Farran i Mayoral, *Defensa de Sòcrates*).

[13] A més, la ciutat de Déu s'arriba a identificar ja sigui amb l'Església visible o [...] amb algun altre polític catòlic... (revista *Ateneu*, núm. 31, p. 7).

Tant... com i tan... com

Al costat dels termes distributius *tant... com* hi ha també els termes correlatius *tan... com*, amb un valor comparatiu. És força coneguda la norma segons la qual davant un adjectiu o un adverbi cal escriure sempre *tan* i no *tant*. Però aquesta norma, de fet, té una limitació important, és a dir, que a vegades trobem *tant* davant un adjectiu o un adverbi: quan *tant* és el primer terme de la locució distributiva *tant... com*. Si no es té en compte aquesta limitació s'incorre en l'error d'escriure *tan* en lloc de *tant*. Però també és molt freqüent la incorrecció de signe contrari, és a dir, l'ús de *tan* en lloc de *tant*, fins i tot davant elements de la frase que no són ni adjectius ni adverbis.

Vegem en primer lloc alguns exemples del recte ús de *tant... com* i de *tan... com*:

- [14] ... el de les llengües que han esdevingut vehicles culturals, amb una àmplia gamma de manifestacions, tant literàries [...], com filosòfiques, jurídiques, científiques... (Ramon Aramon i Serra, Prefaci a *Vocabulari de barbarismes*, d'Aureli Cortiella i Martret, Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1981).
- [15] En posició inaccentuada, tant inicial com final de mot, [...] solem trobar la variant oberta... (Joan Julià i Munt, «Els sons del català», dins *Gramàtica del català contemporani*, p. 53).
- [16] En termes generals, els elements dislocats –tant a la dreta com a l'esquerra– repeteixen l'esquema entonatiu... (Pilar Prieto Vives, «Entonació», dins *Gramàtica del català contemporani*, p. 453).
- [17] Ell és tan ric com tu (DIEC-2, «tan»).
- [18] ... i el nom d'aquell professor, tan savi com modest, és citat sovint pels nostres estudiosos de la filosofia... (Antoni Rovira i Virgili, *Siluetes de catalans*, p. 38).
- [19] Amb l'ull segur d'un tècnic, és a dir, d'un filòleg tan informat com calia... (Carles Riba, Prefaci a la segona edició del DGLC, p. XII).

En els exemples precedents, *tant* i, òbviament, *tan* precedeixen adjectius o adverbis (o locucions adverbials), que és el cas normal de vacil·lació i d'error. No sembla possible, efectivament, que *tan* pugui precedir cap altra mena de mots. Però l'alegre descurança de molts autors dona lloc a les solucions més impensades:

- [20] En un altre lloc he apuntat la crítica radical de Gabriel Zaid a la retòrica de

la producció i l'assistència social (tant lúcida i desmesurada, d'una altra banda, com la feta per Ivan Illich a les institucions mèdiques o escolars). Segons Zaid, l'augment d'impostos destinats a l'Estat del Benestar: 1) no ajuda tan els necessitats com els proveïdors de serveis... (X. Rubert de Ventós, *Catalunya: de la identitat a la independència*, p. 110).

No hi ha dubte que on diu *tant lúcida* hauria de dir *tan lúcida*, car es tracta evidentment d'una comparació. I on diu *tan els necessitats* hauria de dir *tant els necessitats*, amb el mot *tant*, primer element del conjunt distributiu *tant... com* i usat davant un grup nominal.

En l'exemple següent, és també insòlit l'ús de *tan* en lloc de *tant* davant una forma verbal:

- [21] I això, tan és si us trobeu del cantó de la violència progressiva com de la regressiva (Valentí Puig, *L'home de l'abric*, p. 51).

En els exemples següents, trobem usat indegudament *tant* en lloc de *tan*, en expressions de valor comparatiu evident:

- [22] És tant suggestionable com el granet [sic, per granit] (Agatha Christie, *El tren de les 5,40*, trad. de Ferran Bach, p. 52).
- [23] ... tot a través de la sensibilitat i les creences –de catòlic tant practicant com sincer– de l'autor (revista *Faristol*, núm. 31, p. 21).
- [24] ... una alquímica elaboració de substàncies tant aparentment contradictòries com són la mística i el sexe (del programa de mà de *La confessió o l'esca del pecat*, de J. Palau i Fabre).

Que en la majoria dels casos pràctics sigui ben clar, amb el coneixement de causa suficient, l'ús de *tant... com* i de *tan... com*, no vol pas dir que no n'hi hagi de dubtosos, perquè tant hi és possible la comparació com la distribució correlativa de dos elements afectats per una mateixa afirmació. Podria ser el cas de l'exemple següent:

- [25] A les acaballes dels anys cinquanta i per una sèrie de raons tant extraliteràries com pròpiament poètiques, la poesia catalana s'endinsà envers la senda del realisme (revista *Lletra de canvi*, núm. 8, p. 18).

Es pot interpretar perfectament que l'autor ens vol parlar d'unes raons que eren alhora extraliteràries i pròpiament poètiques, cas en què és correcte *tant*,

però també seria possible interpretar que eren extraliteràries i pròpiament poètiques en el mateix grau, en la mateixa mesura, cas en què hauria calgut escriure *tan*.

Creiem que un comentari anàleg seria aplicable a l'exemple següent, considerant que *poeta* hi és usat amb un valor gairebé adjectival:

- [26] ... l'alt prestigi [...] que té el nostre poeta, tant poeta en el vers com en la prosa (Antoni Rovira i Virgili, *Siluetes de catalans*, p. 110).

No tant... com/sinó

El conjunt de termes correlatius *tant... com* admet perfectament l'anteposició de la partícula negativa *no*. Així com diem *tant els escriptors com els músics* podem dir, anàlogament, *no tant els escriptors com els músics*, que és l'equivalent de *més aviat els músics que no pas els escriptors*. Però actualment, des de fa un cert temps, ha esdevingut molt usual la substitució, en aquest cas, de *com* per *sinó*, amb què resulta el conjunt híbrid *no tant... sinó*.

- [27] Estava cansat del germà petit de la Maria, no tant perquè la implicació de la història era que ell, Sherman, era infantil, sinó perquè ella hi insistia tant (Tom Wolfe, *La foguera de les vanitats*, trad. de Manuel de Seabra, p. 20).
- [28] Ara, per exemple, el ciutadà va al museu redissenyat per un arquitecte de moda no tant per l'obra que s'hi exposa sinó pel mateix «laberint» arquitectònic (revista *Cultura*, Quarta època, núm. 1, p. 59).
- [29] De moment, em sentiria satisfet si vostè, en aquest context, concebís [sic] la llibertat no tant com un bell gest, sinó com un poema (Thomas Mann, *La muntanya màgica*, trad. de Carme Gala, p. 459).

La conjunció *sinó* és el terme correlatiu de *no solament* (amb les variants *no únicament*, *no sols* i *no tan sols*), però no, com hem de dir, de *no tant*. I, de fet, tots els tractadistes rebutgen decididament *no tant... sinó*. En tots els exemples transcrits, doncs, hauria calgut usar *com* en lloc de *sinó*. En el darrer d'aquests tres exemples, aquest canvi originaria la coincidència *com com*, que, certament, hauria de ser evitada. Creiem que la solució més encertada seria la que ja hem suggerit: ... *més aviat com un poema que no pas com un bell gest*. ♦